

Szlovákiai magyar menekültek önszerveződése Magyarországon

1945 tavaszán, amikor a béke szele még alig érintette meg a történelmi Magyarország egykori felföldi tájait, máris menekültek áradata lepte el a régi-új csehszlovák–magyar határt. Szlovákiából, a legenyhébb kifejezéssel is embertelennek nevezhető körülmények közepette elüldözött, elmenekült magyarok maréknyi értelmiségi csoportja e körülmények közepette is törekedett az elüldözöttek érdekvédelmének megszervezésére. A határon átkerültek körében szinte azonnal az otthonból való kiűzést követő első sokk után megkezdte működését a Szlovákiai Menekült Demokrata Magyarok Tanácsa. A szerveződés kezdetben csupán a valóságosan elüldözött, illetve az atrocitások elől elmenekülő dél-szlovákiai magyarság sorait kívánta rendezni, a későbbiek során azonban hatósugarát kiterjesztette a kitelepítettek nagyobb tömegeire is. A szervezet elnevezése is ennek megfelelően több alkalommal is megváltozott. Nevezték magukat Szlovákiából Kiutasított és Elmenekült Demokrata Magyarok Tanácsának, majd ezt egyszerűsítve csupán Szlovákiai Demokrata Magyarok Bizottságának. (A hivatalos iratokból kiérezhető, hogy a szervezet vezetői, illetve aktivistái tudatosan kerültek a "Felvidék" megnevezés használatát.)

Az alakuló érdekvédelmi szervezkedés tehát közvetlenül a háború befejezése után megkezdődött. A szervezet alapító tagjai között olyan immár legendásnak ismert nevek szerepeltek mint Jócsik Lajos, Szemző Béla, Holota János, Stelczer Lajos, Luzsicza István, Vass László, Kovács Endre, Révay István, Szilágyi Dezső, Hornyák Odiló, Polnisch Artúr, Paál Ferenc stb. Figyelemre méltóan képviselte a felvidéki magyarság demokratikus felfogását az a tény is, hogy az alapító tagok közt együtt szerepelt államtitkár, nyugalmazott miniszteri biztos, bankigazgató, grófi származású földbirtokos, egyszerű paraszt, munkás ember, földműves, vasutas, iparos stb. A szlovákiai magyar közélet két háború közötti alapvetően demokratikus hagyományainak továbbvitele mellett a fenti jelenség is jól rávilágít arra a szükség adta kényszerhelyzetre, amelybe az 1945 utáni hontalanság időszakán belül a felföldi magyarság menekülni kényszerülő tömegei egyik napról a másikra kerültek.

Tekintsük át röviden az 1945 utáni szlovákiai magyar menekültek érdekvédelmi részének legfőbb összetevőit. A Magyar Áttelepítési Kormánybiztosság iratanyagában található jegyzőkönyvek és egyéb dokumentumok alapján az egymást követő menekülthullámoknak négy alapvető kiindulópontja ismerhető fel.

Az első (amire mindig minden időben hasonlóképp reagál a vétlen, de egyben védtelen állampolgár) az a zsigeri gyűlöletből fakadó magyarellenes hisztériakeltés volt, amely a Dél-Szlovákia-szerte várható magyarellenes atrocitások egész sorát helyezte kilátásba, s ennek nyomán szenvedések tömegét vetítette előre. Az uszító magyarellenes sajtókampány, plakát- és feliratháború a közterek magyarellenes tüntetései, amelyek nem is egy alkalommal végződtek magyarveréssel vagy az ilyenkor bevett fosztogatással, egyértelműen jelezve, milyen jövő vár a magát mindezzel együtt demokratikusnak valló ország magyar közösségére.

A menekülés másik oka az 1945 nyarától meginduló kényszermunkára való elhurcolás, illetve deportálás elkerülésének szándéka. A kényszermunka rendszerint a család férfitagjaira, illetve közvetlenül a családfőre vonatkozott. Az áldozatok egy részét a csehországi ipari üzemekbe irányították, a másik részét a Szlovákia-szerte, a Tiso-féle önálló államból fennmaradt és tovább működtetett koncentrációs táborokba zárták háborús bűnösként.

A harmadik okot a teljes létbizonytalanságban látom. A Magyar Áttelepítési Kormánybiztosság működésére vonatkozó levéltári anyagokban százával találjuk ezt az érvet. A szlovákiai magyarok mielőbbi magyarországi áttelepítésért könyörgő levelei, kérvényei, beadványai távozásuk legfőbb okaként az azonnali állásvesztést (főleg az értelmiségiek) vagy a vagyonek kobzást, s az ebből következő teljes anyagi ellehetetlenülést jelölik meg.

A menekültek negyedik kategóriájába tartoztak az olyan magyar családok és magán-személyek, akik neve mellett a Szlovákiai Menekült Demokrata Magyarok Tanácsa által összeállított elsődleges névjegyzékekben és nyilvántartásokban a "nem őslakos" megjelölés szerepelt, azaz, akik 1938 előtt nem rendelkeztek csehszlovák állampolgársággal. Közülük többen (de nem valamennyien) csak az 1938 novemberi határmódosítás utáni időben költöztek az akkor magyarországhoz visszacsatolt felföldi országrészbe. Ideköltözésüknek rendszerint egzisztenciális okai voltak. Fontos aláhúzni azt a tényt, hogy az ebben az időben idetelepülők között sok volt az olyan személy, akinek családja jóval korábban, tehát a trianoni határkijelölés utáni időszakban kényszerült elhagyni ezt a területet, mivel az akkor létrejött Csehszlovákiában nem kapott állampolgárságot, vagy más okból utasították ki őt az országból.

A Magyar Áttelepítési Kormánybiztosság létszámszerű kimutatásaiban 1947 végére az ilyen nem őslakos menekültek száma 24 ezer fő volt, míg az őslakos szlovákiai magyar menekültek száma 25 000 főt tett ki, amely szám a lakosságcsere tényleges befejezésének a végére elérte, sőt meghaladta a 30 000-es létszámot. Akadtak olyan dél-szlovákiai magyar vidékek, amelyek teljesen elnéptelenedtek a deportálás és a vele párhuzamosan meginduló menekülthullámok nyomán.

Az amúgy is meggyötört, a háború során végigpusztított Magyarország számára óriási megterhelést jelentett a menekültek ilyen létszámú befogadása és ellátása. A nehéz helyzetben a kormány úgy próbált segíteni, hogy különböző jótékonyági akciók keretében a menekültek ellátásának biztosítására országos gyűjtéseket rendezett. Ez biztosította a lényegében mindenüktől megfosztott menekültek legszükségesebb holmikkal, tehát élelmiszerekkel, gyógyszerrel, takaróval, főzőedénnyel való ellátását. A gyűjtés egyik módja például a Magyarország-szerte egy forintért árusított "menekültek gyertyája" akció volt. A korabeli filmhíradók is bizonyítják, hogy a dél-szlovákiai magyar menekültek zöme jösszerevével csupán személyes holmiját egyetlen batyuba csomagolva kényszerült elhagyni otthonát, de sokuknak még ennyi sem maradt. Nyomorúságukat csak fokozta, hogy az írásos feljegyzések szerint csehszlovák határőrző szervek, akik egyébként nyilván szándékosan nem tartóztatták fel a menekülthullámot, attól sem riadtak vissza, hogy kirabolják a szerencsétlen sorsú kiszolgáltatott és amúgy is minden ingóságuktól megfosztott felvidéki magyarokat.

A menekültek befogadására előkészített első adatfelvételi lapok azt tanúsítják, hogy az elüldözöttek tucatjai mezítláb vagy csak nyomorúságos rongyokba burkolva érkeztek a magyar oldalra. A Dunán való átkelést választók közül sokan a hullámok között lelték halálukat.

A gyűjtőakciók sorában a menekültek befogadásában közvetlenül nem érintett magyar hátszög megyéi, jelentős pénzsegélyek összegyűjtésével támogatták az otthonukból elüldözötteket. A menekültek első lépésben való ellátásában óriási segítséget nyújtottak a „viszonylag” jól felszerelt magyar honvédség különböző alakulatai, így elsősorban a határőrizettel megbízott egységek. A későbbiekben a kormány elrendelte a menekültek "katonai beszállásolását" és ezt a rendeletet vármegye-szerte foganatosította. Tömegszállásá alakították át a komáromi Csillag Erődöt, az Igmándi Erődöt és más katonai objektumokat is Győrtől Sátoraljaújhelyig.

A magyar kormány az óriási gondot okozó helyzet orvoslására megpróbált nemzetközi szervekhez folyamodni elsősorban azzal a céllal, hogy külföldi nyomásgyakorlással jobb belátásra bírja az embertelen intézkedések sorozatát meghozó csehszlovák politika képviselőit. Ez az igyekezet csekély eredményt hozott. A menekültek helyzetének tanulmányozásával is megbízott amerikai Quekker misszió tagjainak az egyik felvidéki magyarokat befogadó menekülttáborban tett látogatása után a küldöttség magyar kísérője az alábbiakat írta: "A misszió tagjai a csehek álláspontját megértik, helyeslik. Eljárásukat nem tekintik törvényellenesnek. Igazat adnak nekik, nemzeti államot akarnak, hisz mint mondják Magyarország is az. Kétségbevonják, hogy ott úgy bánnak velük (ti. a magyarokkal), mint ahogy azt elbeszéli a menekültek. [...] A jóakarát ugyan megvan bennük de én több megértést, humanitást vártam volna." A feljegyzést készítő magyar kísérő még lakonikusan megjegyzi, hogy a misszió "tökéletesen amerikai gondolkodású" tagjai nem voltak kíváncsiak több menekülttábor helyzetére, mondván, hogy azokat már "felesleges megtekinteni, mert mindenhol ugyanezt látnák."

Az amerikaiakat meghatni nem képes menekülttáborokban megkezdődött a szlovákiai magyar menekültek belső szervezkedése. Egy-egy tábor lakói érdekvédelmi csoportot alakítottak, amelynek élére bizalmi választottak. Az érdekvédelmi csoport elsődleges feladata a részletes adatgyűjtés és nyilvántartás volt. Mindezt azzal a nem titkolt reménnyel tették, hogy a mindenképp "átmeneti állapotnak", "rossz álomnak" tekintett kényszerhelyzet elmúltával mindenki visszakapja majd hátrahagyott javait, kényszerűen elhagyott otthonával együtt.

Amikor az idő múlása egyre inkább azt bizonyítja, hogy a menekülteknek a Magyarországon való letelepedésre kell berendezkedniük, az érdekvédelmi csoportok „bizalmijai” a letelepedés és a menekültstátusz kialakítása körüli vitás kérdésekben igyekeztek hallatni hangjukat. A magyarországi letelepedés sorsára jutó szlovákiai magyar menekültek határozottan kifejezték azon igényüket is, hogy részt vegyenek a hátramaradt, és Csehszlovákiában emberi jogaiktól megfosztott magyar honfitársaik további sorsának alakításában is.

A menekültek ügyének rendezését felvállaló bizottság 1945. augusztus 16-án kelt memorandumában többek közt a következő sorokkal fordult Magyarország miniszterelnökéhez: "Nem túlzunk, amikor azt állítjuk, hogy a magyar kormány olyan feladattal áll szemben, amelynek megoldásától nemcsak Magyarország jövő fejlődése, hanem a Duna-medence sorsának alakulása is függ. Ennek a sorsdöntő kérdésnek a megoldásában a magyar kormány nem nélkülözheti azoknak a közreműködését, akiknek létéről vagy nemlétéről elsősorban szó van. Ennek tudatában kérjük a magyar kormányt, tegye lehetővé a Szlovákiában jogfosztott demokrata érzelmű magyarok részére, hogy itt Budapesten érdekvédelmi szervezetet alapítsanak, amelynek megszervezéséhez és fenntartásához a magyar kormány teljes erkölcsi és anyagi támogatását kérjük."

A memorandum világosan megfogalmazza az egykori szlovákiai magyarok azon igényét, hogy részt kívánnak venni a magyar kormány Csehszlovákiával folytatott tárgyalásainak és egyéb, a csehszlovákiai magyarokat érintő diplomáciai tevékenységének alakításában. Tevékenységeik megkezdésével azonban nem várták meg a kormány fent remélt támogatását, ami az ismert körülmények közt amúgy is csak csurrant, cseppent. A bizottság létrejötte után azonnal felállította saját Érdekképviselői (Népgondozó) Tagozatát, amely az első napoktól fogva széleskörű tevékenységet fejtett ki. Hasonló érdekképviselői csoportok jöttek létre közvetlenül a határmenti településeken, így pl. Sátoraljaújhelyen, Rajkán, Szobon, Esztergomban, Dunabogdányban, sőt a Miskolcra került menekültek és áttelepítettek hivatalosan bejegyzett egyesületté is alakították át csoportjukat.

Az alapító tagok – köztük például Stelczer Lajos – lakása (tegyük hozzá sok esetben sebtiben szerzett szükséglakása) valóságos panaszirodaként működő befogadóállomássá alakult át, ahol tanácsadó szolgálattól kezdve a segítyezés különféle módzatáig szinte mindezzel foglalkoztak. Külön gondot fordítottak a menekültek igazoltatási procedúrájának megkönnyítésére, mert – korabeli dokumentumaikból tudjuk –, hogy az anyaországban nem kevés helyen a szlovákiai magyarok ellen fogantatosított embertelen intézkedéseket a csehszlovák állam fasiszták elleni intézkedéseiként fogták fel. A bizottság érdekvédelemmel foglalkozó tagjai azon túl, hogy a szétszandó segítyeket is maguknak kellett megszerezniük, szinte azonnal lajstromba vették a már átkerült felvidékieket és azokat foglalkozásuk, szakértői vagy hivatalnoki állásuk szerint "felvidéki szolidaritással" ajánlották szükségét szenvedő sorstársaik figyelmébe.

Ezen névsorok mind megannyi emberi sorstragédia hordozói voltak, a szükségben mégis elsőbb volt számukra a segíteni akarás, az összefogás, illetve az összetartozás nemes eszméjének gyakorlati felvállalása. Már ekkor javaslatot tettek egy a Miniszterelnöki Hivatal mellett felállítandó ún. "szlovák osztályra", amelynek feladata: "a szlovákiai magyarság helyzetének tanulmányozása, a magyarországi szlovákság pontos adatainak megállapítása illetve a kérdés helyes megoldását célzó javaslatok kidolgozása" lett volna.

A "miniszterelnök által engedélyezett és elismert" bizottság a Magyarországra került felvidékiek érdekvédelmének megszervezése mellett mindvégig legfontosabb feladatának tartotta a szlovákiában maradt magyarság ügyeivel való törődést. "Nem lehet rólunk nélkülünk dönteni. Kétségtelen, hogy a mi problémáinkat csak mi ismerjük legjobban, mi képviselhetjük legjobban" – írta a köztársasági elnökhöz, Tildi Zoltánhoz címzett levelében Holota János, Érsekújvár volt polgármestere, egykori felvidéki nemzetgyűlési képviselő, a menekülttanács elnöke.

A menekültbizottság tagjai konkrét javaslatot tettek a lakosságcsere egyezményt felügyelő vegyesbizottság két magyar tagjára, az Országos Földbirtokrendező Tanácsba delegáltak személyére, a Külügyminisztériumban, illetve a Népjóléti Minisztériumban és más minisztériumokban e kérdésekkel foglalkozók személyére vonatkozóan. Lépéseket tettek, hogy a Népgondozó Hivaltól a menekültek teljes névsorát és lakcímét megszerezhessék.

Céljaik közt szerepelt az is, hogy a menekült magyarok tanácsa a Minisztertanács tanácsadó testületként működhessen. Ők dolgozták ki a magyar–csehszlovák lakosságcsereügyi kormánybizottság megszervezésének alapelveit. Ők delegálták az így létrejövő kormánybizottság élére Jócsik Lajost, akinek e téren végzett óriási erőfeszítést igénylő munkássága mindmáig feldolgozatlan adóssága a csehszlovákiai magyar történetírásnak.

Delegátust kívántak küldeni a párizsi békekonferencia magyar küldöttségébe, majd amikor ez nem sikerült, külön memorandummal és távirattal fordultak a párizsi békekonferencia elnökségéhez, melyben többek közt ezt írták: "a szlovákiai magyarság százezreit olyan barbár módszerekkel nyomják el, amelyek a hitlerizmusnak a zsidókkal szemben alkalmazott módszereire emlékeztetnek stop A tartós béke érdekében felemeljük szavunkat a Nemzetek Szövetsége által garantált teljes kisebbségi jogvédelem és az Atlanti Charta szellemében biztosított emberi jogok mellett stop Ellenkező esetben egyetlen igazságos megoldásnak a magyar területeknek a demokratikus Magyarországhoz való visszacsatolását tekintjük, mert a népességhez a föld is hozzátartozik stop."

Mint tudjuk, a párizsi békekonferencia az ügyet a két érintett ország megegyezésére bízta. Ezek után kezdődött meg a lakosságcsere tárgyában folytatott, szinte végeláthatatlannak tűnő tárgyalássorozat Magyarország és Csehszlovákia közt, melyben a magyar fél alárendelt szerepre lett kárhoytatva. Az, hogy ezen az egyenlőtlen helyzeten némileg sikerült Magyarország javára változtatni, nem kis mértékben köszönhető a menekültbizottságnak,

amely a lakosságcsere kapcsán a kormány részére készült számtalan, sokszor az apró részletekig kidolgozott memorandumai egyikében kimondta: "Minden kormányintézkedés, amely a lakosságcserevel áll összefüggésben, előzőleg a szlovákiai demokrata magyarok megbízottaival megbeszélendő."

Sajnos ezeket a javaslatokat a magyar kormánynak nem mindig volt módjában megvalósítani. Így nem teljesült az a fontos javaslat sem, miszerint "az egy községből származott szlovákiai magyar kitelepítetteket Magyarországon lehetőleg egy helyen telepítsék le, még hozzá oly vidéken, amelynek mezőgazdasági termelési viszonyai, tulajdonviszonyai és gazdasági kultúrája a régi lakóhely viszonyaihoz hasonlóak."

Az áttelepítettek egyre növekvő száma elkerülhetetlenné tette a nagyobb fokú szerveződés megindítását, így a menekültbizottság 1946. október 7-i ülésén elhatározta, hogy megkezdik a bizottság átalakításával a Szlovákiai Kitelepített Magyarok Országos Egyesületének szervezését és hivatalos bejegyeztetésének megindítását. Ezt a lépést Jócsik Lajos kormánybiztos segítségével kívánták megtenni. Ennek szellemében készítették el a szervezet, pontos nevén a Felvidéki Kiutasítottak és Áttelepítettek Országos Érdekszövetségének alapszabályát, amely többek közt az érdekvédelmet és a Szlovákiában maradó több száz ezres magyarsággal való élő kapcsolat fenntartását tartotta legfontosabb feladatának.

Az egyesületté való alakulásra azonban sosem kerülhetett sor. Erre az új egyesületi törvény nem adott módot. A működés legalizálásának újabb kísérlete, azaz azon próbálkozás, hogy az áttelepítési kormánybiztosság melletti szakmai tanácsadó testületként működhessen a bizottság, az 1947-es választási eredmények után egyre illuzórikusabbá vált. A menekültbizottság egyik utolsó memorandumában olvashatóak a következő drámai sorok: "Bizonyára el fog következni az az időpont, amikor az egész magyar közélet a szlovákiai magyarok szociális helyzetének a biztosítására fogja összpontosítani minden erejét. Ez az új magyar demokrácia nagykorúságának egyik első nagy erőpróbája lesz."

A folytatást tudjuk. Az "új magyar demokrácia" a menekült magyarokkal ugyanolyan kíméletlenül bánt el, mint minden más a demokratikus értékeket tisztelő polgárával. Fájdalmas megtapasztalása volt ez az anyaország "gondoskodásának". Szellemi műhelyeiket, mint pl. az *Új Otthon* szerkesztőségét feloszlatták, a lap kiadását megszüntették, a menekültbizottság aktív tagjait megfélemlítették. Jellemző példa erre Jócsik Lajos egykori "sarlós kormánybiztos" esete, aki azon túl, hogy teljesen felhagyott a kisebbségi kérdés és ezzel együtt az "itteni és a túli" felvidéki magyarság ügyeinek képviselésével, egyik barátja elmondása szerint annyira meg lett félemlítve, hogy az ezzel kapcsolatos írásos anyagait befőttes üvegbe zárva kertjének földjébe elásva tartotta.

A folytonosságot azonban mégsem lehetett végleg kiiktatni. Hála azoknak, akik előbb csak amolyan féllegalitásban, majd egyre inkább vállalva a teljes nyilvánosságot szervezték az egykori felföldi közösségek, kisebb nagyobb társaságok találkozóit, összejöveteleit. A hetvenes évektől kezdve bizalmasan terjedő információk alapján lehetett tudni, hol vannak az egykori sarlósok, proházások találkozóhelyei, mikor jönnek össze a pozsonyi, komáromi, losonci, kassai stb. öregdiákok, egykori és újonnan alakult baráti körök, melyeket az újjáéledő "felvidéki szellemiség" fogott össze. Ezeknek a baráti köröknek, asztaltársaságoknak köszönhetően indult meg 1988-tól a Rákóczi Szövetség is. Az alapítóknak nem kellett mást tenniük, mint összehozni egymással a szabadság eme "kis köreit", méltó elégtételt szolgáltatva ezzel a hajdanvolt felvidéki magyarság üldöztetésben is kimagasló teljesítményt nyújtó nagyjainak, akik emléke előtt ezúttal is tisztelettel hajtjuk meg fejünket.

Források

MOL, Magyar Áttelepítési Kormánybiztosság. Elnöki iratok (XIX-A-15-a);
MOL, Magyar Áttelepítési Kormánybiztosság. Általános iratok (XIX-A-15-b);
MOL, Miniszterelnökség. Általános iratok (XIX-A-1-j);
MOL, Miniszterelnökség. Kisebbségi és békeelőkészítési osztály (XIX-A-1-n);
MOL, Külügyminisztérium. Békeelőkészítő osztály (XIX-J-1-a).

*

Tóth László (szerk.): "*Hívebb emlékezésül...*" Pozsony, 1995.)

